

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

В. В. Барцьось

ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ З РОЗРОБКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПРОГРАМИ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (1988–1997): ІСТОРІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Новітня історія України, а конкретніше період національного відродження і встановлення державної незалежності (кінець 80-х початок 90-х років ХХ ст.) в дослідженнях сучасних науковців посідає чільне місце. Цей період вимагає окремого підходу як з точки зору методики історичного дослідження, так із огляду на його значення в нових історичних, геополітичних та економічних умовах.

Процес українського національного відродження, що призвів до встановлення і розвитку української державності, характеризується рядом особливостей, які виокремлюють провідні сили, що спричинили виникнення цього історико-суспільного явища. Характерною особливістю періоду кінця 80-х — першої половини 90-х рр. ХХ ст., була діяльність Народного Руху України — громадсько-політичної організації, а згодом партії. Як політична партія НРУ має своє ідейне та політичне коріння, а органічний зв'язок традиційних національно-визвольних ідей народу, прагнення незалежності, державності, добробуту — характерні риси програмних цілей Руху — є однією з причин його успішного функціонування [1]. Роль і значення в цілому Народного Руху України загальновідомі, що підтверджується численними науковими публікаціями, працями дослідників на всеукраїнському рівні. Предметом дослідження науковців стали національно-державотворчий, громадсько-політичний, культурно-освітній напрямки діяльності. Окремо слід виділити і діяльність Народного Руху України з розробки соціаль-

но-економічної програми і її практичного втілення в процесі українського державотворення в кінці 80-х — першій половині 90-х рр. XX ст.

Фундаментальний підхід до цієї проблеми в сучасній українській історії поки що відсутній. Певна кількість інформації з даної тематики знайшла своє відображення в монографіях Гончарука Г., Гараня О., Ковтуна В., Шановської О., Діденка Ю., які простежують історію Народного Руху України від заснування до розвитку в рамках процесів українського державотворення, і містять багатий фактичний матеріал.

Важливими для поглиблення вивчення соціально-економічної історії Руху є статті Чорновола В., Драча І., Черняка В., Бойчишина М., Гориня М., та інших, які публікувались в періодичних виданнях: “Народна газета”, “Рада”, “Час-Тіме”. Опосередковано питання діяльності Руху в різних сферах суспільно-політичного життя піднімаються в роботах Литвина В., Білоуса А., Лук’яненка Л., Русначенка А. Загалом існуюча історіографічна база є частиною досліджуваного матеріалу з соціально-економічної складової історії Руху, який може слугувати і для постановки наукової проблеми, і її розробки в подальшому.

Хронологія періоду дослідження не випадково починається з кінця 80-х років XX ст. Радикальні зміни кінця 80-х — початку 90-х рр. XX ст. торкнулись і соціально-економічної сфери. В радянських республіках поряд з національним питанням гостро постало соціально-економічне, застарілі методи компартійного, централізованого керівництва вимагали перегляду в нових умовах, що виникли. Народний Рух України зіткнувся з неймовірними труднощами на шляху розбудови державності та добробуту населення. Складнощі ці — передусім економічні, соціальні, національні, духовні, політичні наслідки столітніх поневолень [2]. Тому перед Народним Рухом України соціально-економічне питання було одним із ключових, від успішності розв’язання якого залежав добробут і життя громадян.

Історіографія і джерельна база як предмет дослідження є важливим компонентом в плані подальшої розробки наукової проблематики, і є першим етапом дослідження. Актуальним залишається питання того, наскільки історіографія і джерельна база є широкою і доступною для дослідження, які протиріч-

ця існують в цьому плані, чи є значущою і суспільно-корисною на сьогоднішній день постановка згаданих питань, якою виглядає перспектива розробки досліджень в цій галузі? Успішний розв'язок поставлених завдань дасть чіткий висновок, наскільки важливою і актуальною є соціально-економічна проблематика в діяльності Народного Руху України для історичної науки і української держави в цілому.

Умовно можна поділити історіографічну і джерельну базу дослідження на два періоди — радянський і незалежності української держави, або до 1991 року і після 1991 року. Цей поділ в свою чергу дає можливість порівняти зміст і оцінки щодо діяльності НРУ. Особливо варто наголосити на тому, що частина матеріалів радянського періоду кінця 80-х початку 90-х років ХХ ст. має тенденційний характер, що пояснюється тогочасними нормами ідеології, але водночас вони є цінними з точки зору фактажу викладеного матеріалу і ставлення до НРУ як до громадсько-політичної сили національно-демократичного спрямування. Історіографія і джерельна база періоду незалежності України характеризується новими, незаангажованими цензурою поглядами науковців на діяльність НРУ, зокрема в соціально-економічній сфері.

Вивчення, порівняльний аналіз і зіставлення джерел різних епох в історії України є знаковим в дослідженні. Історія має особливість бути насиченою на події і особистості саме на зламі століть, періодів, що знаменують собою пройдений шлях нації. Наявність джерел різних за формою епох дозволяє розширити коло поставлених запитань, об'єктивність вирішення яких залежить від професійності дослідника.

Одними з перших праць, в яких приділено увагу НРУ і різним аспектам в його діяльності, є роботи Гараня О. [3] та інших авторів [4], котрі опосередковано розглядають таку проблематику, зокрема в рамках процесів становлення в Україні багатопартійності і політичної структурованості. Деяку інформацію містять роботи [5], в яких відзначається роль і місце НРУ серед інших політичних сил України, характеризуються процеси, що відбувалися на Україні в кінці 80-х на початку 90-х років ХХ ст.

Суспільно-політичні аспекти розвитку партій і організацій на Україні, тенденції їх створення і утвердження, хронологічні

етапи діяльності, серед них і НРУ розглядаються в працях узагальнюючого характеру [6].

Знаковими для поглиблення вивчення, збагачення і розвитку історії Народного Руху України є монографії Гончарука Г. І., Ковтуна В., Шановської О. А., Діденка Ю. В., [7]. Автори детально описують період діяльності Руху до і після здобуття незалежності України, показують його розвиток як в загальному значенні, так і в деталях, виділяють базові напрямки в його діяльності, широко цитуючи при цьому матеріали періодичних видань, рухівські документи, архівні матеріали.

Цінними джерелами для вивчення і дослідження є архівні документи і матеріали, що стосуються діяльності НРУ в соціально-економічному напрямку. Певна кількість документів зосереджена в архіві Центрального Проводу Народного Руху України, де зокрема зберігається частина документації крайових організацій НРУ, в архівах крайових і районних організацій НРУ. Вони зберігають внутрішню і офіційно-ділову документацію — заяви, звернення, ухвали, листи, протоколи засідань, що є цінними джерелами для дослідження організаційної, ідеологічно-інформаційної, юридичної роботи Руху на рівні центрального керівництва, а також на місцях. Деякі архівні документи, що цікавлять нас в плані досліджуваної проблеми, зберігаються в Центральному Державному Архіві Громадських Об'єднань України — в фондах “Центральний комітет Комуністичної партії України”, “Громадське об'єднання — Народний Рух України”. Частина матеріалів зберігається в обласних архівах, зокрема автором опрацьовано фонди обласного і міського комітетів Комуністичної партії України Державного Архіву Вінницької області. Проаналізовано протоколи засідань Вінницького обкому і міському КПУ, в яких присвячена увага Народному Руху України, сферам його діяльності, які відбивають ставлення компартійного керівництва до НРУ як до громадсько-політичної сили. Вищевказані архівні посилання є основою для розробки і постановки наукової проблеми дослідження соціально-економічного аспекту в діяльності НРУ. Архівні джерела дають можливість систематизувати нормативні документи центральних керівних органів Руху та його крайових осередків і сформуванню уявлення про організаційне функціонування діяльності НРУ. Крім цього,

наявні документи органів радянської влади з 1988 по 1991 рр. сприяють розкриттю проблематики на основі порівняння фактів, що стосуються історії НРУ.

Важливою частиною історіографічної і джерельної бази дослідження є група матеріалів преси і періодичних видань, які містять багатий фактаж, оцінки очевидців і учасників тогочасних подій. Найвше широке коло опублікованих джерел в періодичних рухівських виданнях “Народна газета”, “Рада”, “Час-Time”, газетах рухівських крайових осередків, де публікувались офіційні документи НРУ. Серед інших періодичних видань, в яких опубліковано документи і матеріали, що пов’язані з діяльністю НРУ, були газети “Літературна Україна”, “За вільну Україну”, “Народне слово”, “Голос України”, “Урядовий кур’єр”, крім того вони містять інформацію про участь рухівців в розробці і прийнятті законопроектів соціально-економічного характеру в Верховній Раді України. Роль і значення НРУ, різні сторони в його діяльності характеризують численні публікації як радянського часу, так і періоду державної незалежності України, це зокрема статті Чорновола В., а також його роботи, що мають мемуарний характер [8]. Крім цього, доповнюють список статей публікації Драча І., Косіва М., Бойка О., Харахаша Б., та інших [9]. Частково питання соціально-економічного напрямку в діяльності НРУ як на загальноукраїнському, так і на місцевому рівні порушуються в публікаціях автора статті [10]. В особливу групу джерел слід виділити документи і матеріали НРУ, підготовлені і опубліковані Секретаріатом НРУ — це стенографічні звіти Всеукраїнських Зборів (з’їздів) НРУ, Програми і Статуту НРУ, звернення, заяви, інша ділова документація Великої і Малої Рад НРУ [11]. Вказані джерела свідчать про програмові засади, пріоритетні напрямки діяльності, реалізацію поставлених завдань на практиці Народним Рухом України, показують перебіг змін в політичній стратегії і тактиці НРУ, основні періоди в становленні і розвитку НРУ як громадсько-політичної організації, а згодом і як суб’єкта політичної влади в незалежній Україні. Систематизовану інформацію загального характеру щодо історії діяльності НРУ містять різного роду довідники [12]. Питання соціально-економічної політики НРУ неодноразово були об’єктом розгляду і дослідження на наукових конферен-

ціях “Народний Рух України: місце в історії і політиці” (1994, 1996, 1998, 2000, 2001, 2005 рр.), що проводилися на базі кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету [13].

Вивчення і аналіз наявних джерел та історіографії щодо соціально-економічного напрямку в діяльності Народного Руху України дозволяє розпочати дослідження цього питання як наукової проблеми. На сьогоднішній день є достатньо інформації щодо діяльності Народного Руху України з розробки соціально-економічної програми та її реалізації в процесі українського державотворення. Існують певні труднощі, котрі стосуються поповнення і розширення джерельної й історіографічної бази соціально-економічної історії Руху. В зв'язку з цим є підстави стверджувати, що велику кількість офіційної рухівської документації ще не опубліковано, вона не є достатньо систематизованою і опрацьованою для наукового дослідження, особливо це стосується крайових організацій. Хронологічні рамки досліджуваного періоду обмежуються 1988-1997 роками, в основі цього є створення передумов для розробки соціально-економічної програми з розпадом застарілої командно-адміністративної системи радянської економіки, а також впровадження в практику напрацювань в даній галузі Народним Рухом України в умовах незалежності України. Тому є всі підстави для постановки наукової проблеми і її подальшої розробки та поглиблення на базі широкого кола наявних джерел та історіографічного матеріалу. Рух розробляв і пропонував Верховній Раді України та урядові програму державного будівництва, програму формування української національної економіки та енергетики, земельну реформу, програму боротьби з бідністю та інші документи, що були актуальними у справі розбудови молодій держави [14]. Позитивний досвід рухівців у цьому напрямку є актуальним досьогодні, коли рівень добробуту громадян не відповідає європейському рівню життя, а економіка вимагає проведення низки реформ, які б створили умови для всебічного розвитку української держави. Перспективи розширення дослідження широкі, оскільки НРУ залишив чимало напрацювань як теоретичного, так і практичного характеру, що займають належне місце в справі розбудови і зміцнення України як незалежної держави. Питання проведення успішної соціально-економічної

політики залишаються важливими на сьогодні в рамках реформування національної економічної системи України і створення належних умов для життя громадян. Питання внеску, ролі і значення в цьому процесі Народного Руху України від кінця 80-х років ХХ ст. до сьогодні, чекають на фундаментальне висвітлення майбутніми дослідниками.

Джерела та література:

1. Гончарук Г. І., Шановська О. А. Національна ідея і Народний Рух України. — Одеса: Астропринт, 2004. — С. 61.
2. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 13.
3. Гарань О. В. Від створення Руху до багатопартійності. — К., 1992. — 48 с; Гарань О. В. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України. — К.: Либідь, 1993. — 200 с.
4. Джос Ф. Х. Політична палітра сучасної України. — К.; Вінниця, 1993; Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну. — К.: МП “Пам'ятки України”, 1991; Білоус А. О. Політичні об'єднання України. — К.: Україна, 1993. — 108 с.
5. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. — К.: Абрис, 1994. — 495 с; Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: сер. 1950-х — поч. 1990-х рр. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 720 с.
6. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. — К.: Дніпро, 2001. Т. 9. 1989 — 2001. — 660 с; Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001). — К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 2001.
7. Ковтун В. Г. Історія Народного Руху України. — К., 1995. — 382 с; Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 380 с; Гончарук Г. І., Шановська О. А. Національна ідея і Народний Рух України. — Одеса: Астропринт, 2004. — 172 с; Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989-2002). — Одеса: Астропринт, 2006. — 176 с.
8. Чорновіл В. Я б обрав життя, яке прожив // Час. — 2000. — 24 березня. — С. 1; Чорновіл В. М. Твори: В 10 т. — Т. 1. Літературознавство. Критика. Журналістика / Упоряд. Валентина Чорновіл. — К.: Смолоскип, 2002. — 640 с; Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора. — К.: Либідь, 2000. — 624 с.
9. Драч І. “Рух це явище, яке дало нації крила”// Літературна Україна. — 1989. — 23 листопада. — С. 7; Драч І. Політична ситуація в Україні і завдання Руху: Другі Всеукраїнські Збори НРУ // Літературна Україна. — 1990. — 1 листопада. — С. 3; Драч І. Утверджуємо нашу державу // Урядовий кур'єр. — 2001. — 22 серпня. — 16 с; Косів М. Народному Рухові — рух // Жовтень. — 1989. — № 11. — 75-79 с; Харахаш Б. НРУ: життєвий

- цикл // Нова політика. — 1997. — № 4. — С. 2-4 с; Бойко О. Предтеча Руху: неформальні організації як фактор громадсько-політичного життя України у період перебудови // Людина і політика. — 2001. — №1. — С. 44-56; Бойко О. НРУ: від виникнення ідеї масової опозиційної організації до створення її програми // Людина і політика. — 2001. — №2. — С. 26-34; Бойко О. Україна в останні місяці імперії (серпень-грудень 1991р.): Хроніка та аналіз // Людина і політика. — 2004. — №2. — С. 52-57.
10. Барцьось В. Роль Народного Руху в досягненні державної незалежності України (кінець 80-х — початок 90-х років ХХ ст.) // Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали шостої Всеукраїнської наукової конференції (16-17 вересня 2005., Одеса). — Одеса: Астропринт, 2005. — С. 18-22; Барцьось В. Історія Народного Руху на Вінниччині (кінець 80-х — початок 90-х років ХХ ст.) // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. Матеріали ХХ Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції (27-28 жовтня 2005 р., Вінниця). — Вінниця, 2005. — С. 279-283; Барцьось В. Акції солідарності студентства м. Вінниці з голодуючими у Києві в жовтні 1990 р. як вияв громадянсько-патріотичної позиції // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. — Вип. 6. Серія: історія. — Одеса: Астропринт, 2006. — С. 27-33.
 11. Народний Рух України за перебудову. Програма. Статут. — К.: Смолоскип, 1989. — 40 с; Народний Рух України: Документи і матеріали / Народний Рух України. Секретаріат. — К.: Софія, 1993. — 64 с; Всеукраїнські Збори Народного Руху України (3; 1992). Стенографічний звіт / Народний Рух України. — К, 1995. — 351 с; Народний Рух України: державність, демократія, реформи. Програма. Статут. — К.: Управління ідеології, агітації та пропаганди Народного Руху України, 1996. — 92 с; Другі Всеукраїнські Збори НРУ 25 — 28 жовтня 1990: Документи. — К. — Нью-Йорк, 1991; Перша Всеукраїнська партійна конференція НРУ. Стенографічний звіт. — К., 1997; Народний Рух України. Основні документи і матеріали 1994-1995рр. Звід V Всеукраїнських зборів / К.: “Вісник Руху”, 1995.
 12. Народний Рух України: Довідник / Уклали: Д. Кублицький та ін. — К.: Фонд демократії, 1996. — 420 с; Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. — К., 2000.
 13. Народний Рух України: місце в історії та політиці. Тези доповідей першої Всеукр. наук. конф. (14-16 вересня 1994 р., Одеса). — К., 1994. — 96 с; Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали другої Всеукр. наук. конф. (11-12 вересня 1996 р., Одеса). — Одеса., 1996. — 56 с; Народний Рух України: місце в історії і політиці. Матеріали третьої Всеукр. наук. конф. (10-11 вересня 1998 р., Одеса). — Одеса, 1998. — 72 с; Народний Рух України: місце в історії і політиці. Матеріали четвертої Всеукр. наук. конф. (14-15 вересня 2000 р., Одеса). — Одеса, 2000. — 152 с; Народний

- Рух України: місце в історії і політиці. Матеріали п'ятої Всеукр. наук. конф. (14-15 вересня 2001 р., Одеса). — Одеса, 2001. — 204 с; Народний Рух України: місце в історії і політиці. Матеріали шостої Всеукр. наук. конф. (16-17 вересня 2005 р., Одеса). — Одеса, 2005. — 160 с.
14. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989-2002). — Одеса: Астропринт, 2006. — С. 151.

Анотації

***Барцьось В. В.* Деятельность Народного Руха Украины по разработке социально-экономической программы и ее реализации в процессе украинского государственного строительства (1988–1997): историография и источниковая база.**

В статье проанализирована историография и источниковая база исследования социально-экономической деятельности Народного Руха Украины в процессе создания украинского государства (1988–1997).

***Bartsios V. V.* NRU's activity in the development and practical realization of the social and economic program (1988 — 1997): historiography and sources base.**

In the article the state of the historiography and basic resources of the social-economic activity of NRU (RUKH) in the process of the Ukrainian state forming (1988-1997) are analyzed.

Н. Винник

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ. НА СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ КРАЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ДУМЦІ

Українські громадські об'єднання Галичини — “Просвіта”, Руське (Українське) педагогічне товариство, жіночі, вчительські, студентські, молодіжні й інші організації — наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. виступили самостійними вагомими чинниками суспільного життя краю. Кожне з них виконувало своє покликання, тож їхня поява зумовлювалась об'єктивними потребами національного поступу українців. Утім, з розвитком партійно-політичної системи національні асоціації, з одного боку, почали дедалі активніше втягуватися у сферу впливів різних політичних партій; з іншого боку, останні виступали